

Rab Gusztáv

A kabai asszonynál

„Iszik, mint a kabai asszony”.

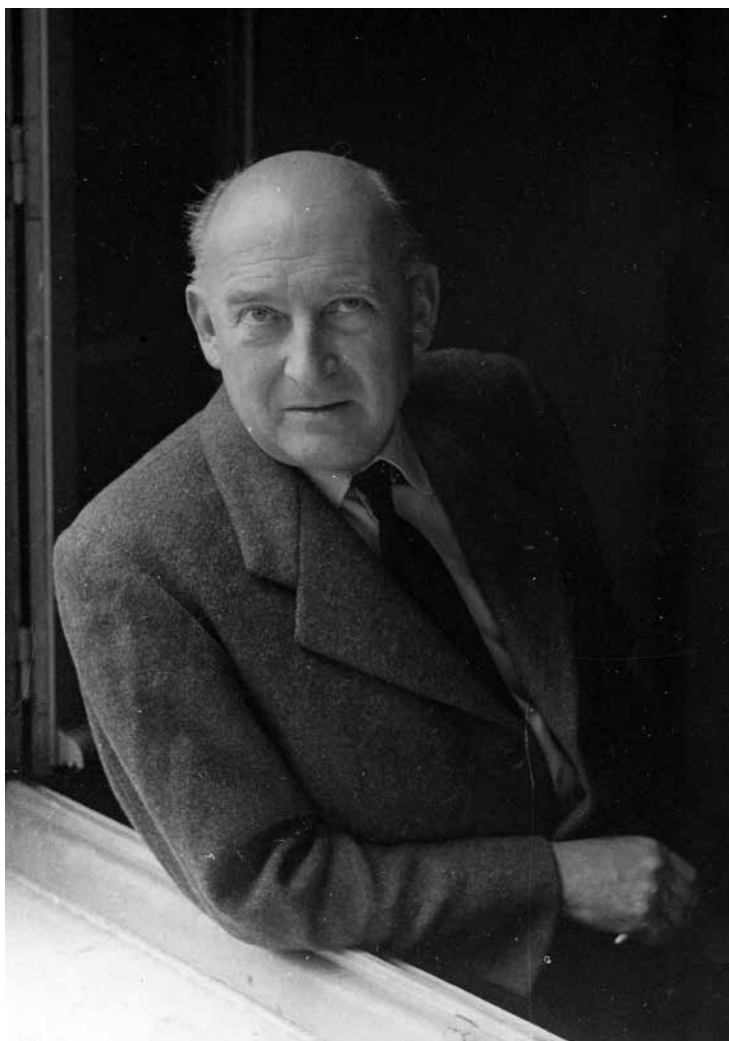
Régi közmondás ez Magyarországon; olyan régi, hogy eredetét már meg sem lehetne találni. A kabai asszony persze bort iszik. Magyaroknak éppúgy, mint a franciának, a bor az itala.

A telet Kabán töltöttem és ott kaptam az első önálló feladatot. Ma sem tudom, mivel vívtam ki a műszaki bizalmat. Bizonyára annak köszönhettem, hogy szereztem egy régi tankönyvet és abból megtanultam újra az algebrát. Szögfüggvénytani ismereteimet is felfrissítettem. Ez nagy dolog volt. Hiszen az új szocialista termelési rendszerben olyan „káderekből” is mérnököket akartak faragni, akik összeadni és kivonni sem tudtak. Volt egy Jancsi nevű cigány fiú is köztünk, aki már biztos volt benne, hogy hamarosan főmérnöknek nevezik ki.

Az ország kommunista vezetői, noha materialistáknak vallották magukat, mint később kisült, a legnagyobb idealisták voltak. Példa erre a budapesti földalatti vasút gyászos története. Látva, hogy Moszkva milyen ügyesen és szerencsésen másolta le a párizsi *Métrót*, ők sietve másolták Moszkvát. Milliókat fektettek bele, s minden előzetes talajtani feltárás nélkül, patkány módjára, összevissza keresztül-kasul megfurkálták a földet Budapest alatt; még a hatalmas Duna alá is be akartak fúrni. Míg aztán egy szép napon süllyedni kezdett a parlament és megingott a Luther-udvar a Rákóczi úton. Kiderült, hogy Budapest nem Moszkva és nem is Párizs, a Duna nem a Moszkva folyócska és nem is a Szajna. Ész nélkül mindent abbahagytak, a fúróállomások most is ott rozsdásodnak Budapest utcáin és terein. A parlament gótikus palotájának épülete pedig, amelynek kupolájára visszatették az 1956 októberében levert vörös csillagot, ma is szép lassan süllyed és repedezik.

Nos, a mi feletteseink átvették a legmagasabb helyekről ezt az idealizmust és szentül meg voltak győződve, hogy Jancsiból majd főmérnök lesz. De Jancsi, akinek műszaki nevelését rám bízták, egyelőre nem tudott még sem írni, sem olvasni. A tízes számrendszer legelemibb törvényeiről csak nagyon homályos fogalmak voltak. Tizenhét éves vigyori cigány kölyök volt, titokban százszor inkább kívánta kezébe a hegedűt, mint a szintezőműszert. Jobban beillett volna az *Ezeregy éjszaka meséi*ébe bagdadi tolvajnak, mint a magyar népi demokrácia vízügyi szektorába, ahol reggeltől estig télen-nyáron a hóban és sárban mérőlécet és piros-fehér-piros mérőrudakat kellett cipelni, főmérnökjelölt segéd munkásként. Jancsi sokat didergett ezen a kabai télen, és napközben, csatangolásaink közben bánta már, hogy mérnöki pályára lépett. De este a szálláson a kályha mellett könnyen felejtette a nap viszontagságait. Vidáman majszolta a juhsajtot, amit aznap egy tanyán lopott. Jancsi ügyes volt az ilyesmiben.

Nekünk tulajdonképpen, az új rendszer tudatlan, szocialista mérnökeinek, két nagy szerencsénk volt, és ennek köszönhattuk létezésünket. Egyik szerencsénk az ország kommunista urainak idealizmusában gyökerezett. Minden valamirevaló mérnököt a nehézipar megteremtésének vakmerő álma, az ország lázas iparosítása és az általános építkezés foglalt le, s okleveles mérnök nem akadt

Rab Gusztáv 1960 körül – magántulajdon

arra az embertelenül hajszolt, kemény munkára, amelyet mi végeztünk. Másik szerencsénk abban rejlett, hogy pártpolitikus feletteseink műszaki dolgokban éppen olyan tudatlanok voltak, mint mi jómagunk. Ezért aztán nagy műszaki és technikai tudást igénylő feladatokat bíztak ránk abban a hiszemben, hogy egy-két év múlva, mint a kicsavart citromot, úgysis eldobnak minket és Jancsi áll majd a mi helyünkre, aki ezalatt megtanulja tőlünk – ugyan ki mástól? – a módját, hogyan kell felállni az álláspontok felett.

Mint újdonsült brigádvezetőnek, Jancsi volt a hivatalos jobbkezem és legfőbb műszaki támogatóm. Valójában hetenként szorgalmasan küldözgette Budapestre kémjelentéseit. Így gyakorolta az írást, amelynek rejtelseibe én avattam be. Megírta rólam például, mint egyszer később kiderült, hogy olyan burzsoá elem vagyok, akinek a fejről hiányzik a cylinder és a szemérről a monokli. Orrfúvás közben Trockijt dicsérem.

Nekem akkor még sejtelmem sem volt róla, hogy Budapesten a vállalat *személyzeti osztályán*, amely tulajdonképpen mindenütt a politikai titkosrendőrség egy-egy alvállalata, kartotékomban szaporodnak a bejegyzések *bagdadi tolvajunk* bizalmas jelentései alapján. Ez csak 1956. október

végén sült ki, amikor a forradalom első csalóka lendületében, mindenki megkapta titkos *káderlapját* az összes bizalmas jellemzéssel. Egyelőre ez a muzsikusnak született, de a népi demokrácia által félrenevelt cigány fiú az én hű csatlósom volt. Sötét téli hajnalokon ő cipelte mellettem a műszert, melynek titokzatos lelke a légbuborékokban rejtőzött.

Kullogott még mellettem két másik fegyverhordozó is. De azokat nem a feljebbvalók rendelték ki mellém. Én magam szereztem őket.

Ma szörnyedek vakmerőségemtől, mint a Boden-tó rejtélyes lovasa, aki utólag tudta meg, hogy téli éjszaka a tavon lovagolt keresztül: a Boden-tó minden száz évben egyszer fagy be, a lovas szívéhez kapott és holtan rogyott össze. Elborzadok merészségemtől. Egy tüzerőrnagyot és egy szerzetes papot vettem fel magam mellé napszámosnak.

Elméletileg jogom volt hozzá. Mert egy forint harminchat filléres órabérért, melynél alacsonyabbat félvad négernek sem kaptak valaha az angol gyarmatokon, földmérő segédmunkást szerezni nagyon nehezen lehetett. Pedig sokan éheztek az országban. De mindennél fontosabb volt a *betervezett* határidő megtartása. Az internálótáborok és a kényszermunkatáborok zsúfolásig voltak ebben az időben, a Moszkva elismerő szavaiért versenyző állami vezetők az egész országban oly hevesen hajszolták a munkát, hogy általános munkaerőhiány volt. Ezért feletteseim kénytelen-kelletlen rám bízta, hogy magam gondoskodom munkásaimról. Megelégedtek azzal, hogy Jancsit mellém rendelték titkos megbízottként ellenőrnek.

Sem a tüzerőrnagyot, sem a szerzetes papot soha azelőtt nem ismertem. Ismerősök küldték el hozzám mind a kettőt, tudva, hogy szükségem van elszánt emberekre, akik téli méréseimnél kitartanak mellettem a pusztán, álláspontjaimnál. Tisztában voltam vele, hogy veszélyes kalandra vállalkozom, amikor alkalmazom őket. Hiszen mindketten ahhoz az osztályhoz tartoztak, amelynek kipusztítását éppen ebben az évben kezdték meg nagy eréllyel. A cél az volt, hogy deportálással vagy munkaalkalom megvonásával a lassú, de biztos éhhalál végezzen velük a nyomor fenekén. Ma sem nagyon tudom, melyik volt a kettő közül az épülő szocializmus szempontjából ártalmasabbnak és kárhozatosabbnak mondható. A volt őrnagy-e, aki az *úri Magyarország* tisztikarában szolgált, tehát fasiszta? Vagy a volt szerzetes, aki éjjel az ablakon át menekült a rendházból, mikor a géppisztolyos rendőrök megrohanták? Nekem viszont mindenképpen jó volt, hogy kapok két rabszolgát, akik tudnak írni és olvasni, sőt összeadnak és kivonnak is, még hozzá hibátlanul. Ezenfelül erkölcsi értelemben is inkább akartam rájuk támaszkodni, mint a cigány fiúra.

Így aztán a sötét téli hajnalokon négyesben bandukoltunk ki Kaba főutcáján a vasúti őrház felé, ahol a terepünk kezdődött: az őrnagy, a szerzetes, Jancsi és én.

A veszélyt, amely reánk leselkedett, nem ismertük. Nem álmodtuk, hogy Jancsi, aki a hétvégén alig tudja aláírni nevét a bércédulára, szorgalmasan körmöli leveleit és küldözgeti Budapestre, s ezekben beszámol két új kedves kollégájáról is. Mélyen titkoltuk előtte is, hogy Cézár valaha is parancsot adott életében ágyú elsütésére, s azt is, hogy a körünkbe csöppent szőke fiatalember szüzességi fogadalmat tett annak a szilárd katolikus meggyőződésnek birtokában, hogy Istennek tetsző cselekedet egy egész életen át a legalattomosabb testi vággyal szemben az önmegtartóztatás. Mit irkált róluk feletteseinknek Jancsi és a maga kezdetleges cigány életképében milyen helyre állította őket: máig is titok. A bajban lévő ember merő életösztönből kisebbiteni igyekszik a jelenlévő veszélyt. Ezért mi vidám nemtörődomséggel elhanyagoltunk mindent, ami a múlthoz tartozik, és minden figyelmünket az előttünk álló földmérési feladatra függesztettük, bízva benne,

hogy egyikünket sem érhet különös baj, ha a mérések sikerülnek, és nem fog *visszafelé* folyni a víz az új csatornában.

Korgó gyomorral, többnyire éhesen bandukoltunk ki a terepre. Hiába voltunk mi Kabán, ahol valaha *ivott a kabai asszony*. Ezekben az években a termelészövetkezetek és az állami nagybirtokok megalapítása során, ahol lehetett, minden szőlőt kipusztítottak. Nem volt bor Magyarországon. Még Tokajban sem termett. Ami pedig a régi hordókban volt, azt megitták a felszabadítók és a felszabadult nép. Főképpen Cézárnak fájt, hogy a részeges kabai asszony falujában nincs egy korty bor. Az egyetlen állami vendéglőben műbort mértek, éktelenül savanyút. Akármiből is készítette a szocialista állam, a nép elnevezte zsuplének. Ez a név arra vall, hogy szalmából kotyvasztották.

Cézárnak nem Cézár volt az igazi neve. Csak én nevezem így. Hasonlított a Borghese-palotában látható férfialakhoz, melyet Bronzino festett: Cesare Borgiának volt ilyen éles és gúnyos arcéle. Ilyenformán egyik rabszolgám, aki a nehéz mérőlécet cipelte, a condottiere-típushoz tartozott külalakjában. Már csak ezért is nagy könnyelműség volt, hogy alkalmaztam, magam mellé vettem. Ő maga sem titkolta, hogy hidegvérrel gyilkolná meg géppisztollyal Kim Ir Seen egész vezérkarát. Különösen azóta gyűlölte őket hevesen, amióta kiszabadult a kommunista hadügyminisztérium katonapolitikai osztályának börtönéből, ahol valamilyen váddal terhelten fél évet töltött. Különböző testi és lelki kínvallatásokkal akarták rábírní, hogy aláírjon egy olyan vallomást, amely terhelő volt egykori tisztársaira, minden tárgyi alap nélkül. Ezek közt leggyakoribb volt, hogy a homlokával kellett a vallató szoba falára merőlegesen órákon keresztül szilárdan tartani egy ceruzát. Valahányszor a ceruza lepottyant a padlóra, őt addig verték puskatussal, amíg elvesztette eszméjét. Az utolsó kísérlet egy téli éjjel történt. A vallatótiszt az ablakhoz vezette és kimutatott az éjszakába a kaszárnya udvarára, ahol a hulló hópelyhek alatt egy kucsmás orosz katona állt. – *Átadunk neki, ha nem vallasz!* – mondta síri csendben. Ez volt rendszerint a végső megfélemlítés, a ceruzánál jelentékenyen hatásosabb. De Cézár nem írta alá. Ritka emberpéldány volt. A fehér hollónál is ritkább. Kibírta. Végül megunták és internálótáborba küldték arra az időre, amíg zúzott sebei helyén a zöld és lila foltok el nem múltak. Aztán hazamehetett, hogy feleségét majdnem három év után éppen csak viszontlássa, és eljöjjön velem földet mérni januárban a pusztába, abba a faluba, ahol nem ivott már bort a kabai asszony.

A tisztelendő atya egészen másféle külső és belső tulajdonságokkal rendelkezett. Inkább Memling zenélő angyalainak valamelyikéhez hasonlított. Volt is egy furulyája, melyen esténként Bartók-dalokat fuvolázott fűtetlen szobánkban, ahol reggelre befagytak az ablakok. A cisztercita rendhez tartozott, amely Szent Bernátot is tagjai közé számíthatta, s épp néhány héttel előbb szentelték pappá, semhogy a rendházat feloszlatták és a *demokratikus nőknek* adták. Éppen csak elmondhatta első miséjét, máris menekülnie kellett, de egy szemfüles rendőr fülön csípte, és másfél évre internálótáborba dugta. Hallgatag, szelíden mosolygó, szőke fiatalember volt. Hamar megbarátkozott Jancsival, és rajtacsíptem egyszer, hogy furulyázni tanítja. Ezért, mint főnöke, meg is róttam őt. Egészségügyi érveimet sorakoztattam fel az ellen, hogy Jancsi a mocskos kezébe vegye a hangszert, amelyen ő szokott fuvolázni. De az ifjú tisztelendő atya lehajtotta fejét és angyalian mosolygott. Bizonyára nagyon elmaradottnak ítélt és meg is rótt magában azért, hogy ily távol állok attól, amit az Egyház életszentségnek nevez. Neki bizonyára örömet okozott, hogy a főmérnökjelölt cigány kölyök nyálás szájából kivehette a furulyát és aztán saját szájába vette. Bár ettől fogva a hangszer fokhagymaszagú volt.

Kochanovszky Olga 1958 körül – magántulajdon

Kabai álláspontjaim fölött a januári hidegben dideregve neki diktáltam mérési észleleteim számadatait. Soha egyetlen panasz nem hagyta el száját. Bár szüntelenül köhécsejt. A hidegtől kivörösödött orrából cseppekben hullott a nátha és végigfolyt kopott, sötétkék esőkabátján. Télikabátja ugyanis nem volt a tisztelendő atyának, sőt cipőjének talpa is lyukas volt. Komolyan hajolt a jegyzőkönyv fölé és nagy figyelemmel jegyezte a számokat. Egyetlen téli holmi a szőrös kucsma volt a fején, amelyet valahol ajándékba kapott; egészen a szemöldökéig leért. Mikor nem láttam a ködben és a félelemtől és a hidegtől táncoltam, akkor ő egyhelyben állt, mozdulatlanul mellettem. Mintha segítséget akarnék kérni tőle, rápillantottam.

Derűsen mosolygott. Olyan volt, mint a neve: Vidor, azaz Hilarius. De a fogai hangosan vacogtak.

Gondolatban valahol messze járt, a francia Côte d'Or megyében, Citeaux-ban, ahol a rendet alapították és ahová talán el lehetne juttatni egyszer valamilyen üzenetfélét, imádkozó francia rendtársainak, elmondva nekik, hogyan tesz próbára az Egek Ura a távoli Magyarországon egy ciszterciát. Beteges, sovány arcán ez a mosoly bizonyára jelentett valami egyebet is. Talán egy csöpp kíváncsiságot, hogy vajon mit tartogat még számára a népi demokráciában Kabán az Úr Jézus Krisztus.

Sohasem lehetett tudni, hogy mitől piros az arca. A láztól, a hidegtől? Vagy az imádságtól?

Cézárnak voltak meleg ruhái. Sárga teveszőr kabátban járt, peckesen. A Davis-cup versenyzői szoktak ilyenben a fényképész elé állni Auteuil-ben, verseny után. Szemellenzős sísapkája emlékeztetett a császárvadászok egykori csákójára és kiemelte lényének katonás jellegét.

Mindhárman együtt laktunk egy kis szobában egy volt csendőrnél, akitől éppen most kobozták el a házat. Az öregember abban bizakodott, hogy méréseink évekig eltartanak és akkor ő azalatt bent maradhat a házban. Pusztá tapintatból elhallgattuk előtte, hogy a jövő héten mi már valahol messze fogjuk taposni az agyagos sarat.

A régi rendszer hírhedt karhatalma, a csendőrség, vörös posztó volt az új rendszer szemében. Kíméletlenül üldözte a volt csendőrség tagjait. Az ősz bajuszos, öreg csendőrnek akaratlanul is egy kis kíméleti időt adtunk azáltal, hogy nemcsak ott laktunk nála, hanem *irodánkat* is az ő elkobzott házában rendeztük be: egy utcai szobát, ahol a mérőfelszerelést tartottuk, és volt benne két rajzasztal is.

Méréseink véget értek és most már csak a térképlapokat kellett elkészítenünk. Mert anélkül, hogy észrevettük volna, nemcsak geodéták lettünk, hanem térképészek is, kínunkban. Gyerekkorom óta tuskihúzó nem volt a kezemben.

Egy délelőtt, amikor javában folyt a munka, gépkocsi állt meg a vén csendőr háza előtt.

– Nini! Kubovics elvtárs! – kiáltott kitörő örömmel Jancsi és az ablakhoz rohant.

Hatalmas állami vállalatunk igazgatóját hívták Kubovicsnak. Fiatalember volt. Egy éve végezte el a Lenin-akadémiát és ott szerezte doktorátusát a marxizmus tudományából. Félelmetes oszlopa volt az új rendnek.

Cézár a harctéren beidegződött gyors mozdulattal eltüntette a geodéziai karókat a kályha mellől. Ugyanis nem lévén tüzelőnk, mi ezekkel a pontos méret szerint kifaragott, méregdrága fakarókkal fűtöttünk. Vidor tisztelendő atya a hátizsákjával minden nap, a terepről hazafelé, összegyűjtögette azokat a széndarabokat, amelyeket a mozdonyból kidobál a fűtő. Nem azért dobálta ki, mintha valamilyen égi hírnök közölte volna vele, hogy egy bujkáló szerzetes didereg és nincs meleg szobája. Hanem egyszerűen azért, mert a legsilányabb minőségű tatai szénnel fűtötték a vonatokat – ezért gyakran tíz–tizenkét órát is késtek –, s a mozdony szeneskocsijában olyan kődarabok is voltak, amelyek el sem égtek volna a kazánban. A szénnek már nem is mondható kődarabokat gyűjtötte össze Memling zenélő angyalainak hasonmása és hátizsákjában ezeket cipelte be Kabára, görnyedve a kövek súlya alatt. Rendületlenül hitte, hogy ezek a fekete kövek, noha nem égnék, mégis adnak némi meleget a vén csendőr ütött-kopott vaskályhájában.

Kubovics elvtárral érkezett osztályvezetőnk is, aki lakatossegédből lett politikai tiszt a néphadseregben és onnan került geodéziai osztályunk élére, anélkül, hogy valaha is hallott volna valamit teodolitról. De még veszélyesebbnek látszott a szobába lépő harmadik szürke arcú férfiú, a „káderes”. Azelőtt hízott libát árult a Teleki-téri ócskapiac környékén. Ő volt a személyzeti osztály főnöke, az összes jellemrajzok és életrajzok letéteményese; a bizalmas személyi jelentések, a besúgások és a nyálazásnak nevezett bizalmas információk mind-mind az ő asztalára kerültek és ő telefonált a politikai titkosrendőrségnek, ha valahol úgy látta, hogy le kell csapni a belső ellenségre.

Egyedül Jancsi örült az érkezőknek. Ő már várta őket és várta főmérnöki kinevezését.

Mi halálsápadtan egymásra néztünk, hárman.

A megrohanásszerű vizsgálat azzal kezdődött, hogy Kubovics elvtárs a börtönök félhomályára emlékeztető szürke arccal felém fordult.

– Kérem a bérlistát – mondta.

Már tudtam, hogy végünk van. Tudtam, hogy valaki besúgta, segédmunkásaim közt van egy volt tüzerőrnagy és egy volt szerzetes.

A kályhában vidáman ropogtak a geodéziai karók és senyvedtek az államvasúti kődarabok. A *káderes* azonnal eltűnt, mondván, hogy elmegy a helybeli tanácshoz. Ott akarta megtudni, miképpen viszonyulunk mi Kabán nem a kabai asszonyhoz, hanem a népi demokráciához. A volt lakatossegéd, minthogy nem értett méréseinkhez, azt kezdte vizsgálni, hogy sárosak-e a mérőszalagok és a mérőlécek: miképpen sáfarkodom a szocialista tulajdonnal?

Míg én kínos felvilágosításokat adtam arról, hogy miért nem dörzsölgettük le olajos ronggyal az acélszalagokat, Kubovics elvtárs először Jancsit hallgatta ki és megkérdezte tőle, hogy színtezett-e már önállóan és tud-e már szintvonalakat szerkeszteni.

A cigány fiúcska szégyenkezés nélkül kijelentette, hogy már a háromszögelés alapelemeivel is tisztában van. Aztán az igazgató Cézárra nézett, akinek sápadt condottiere-arcán az elszántság minden jele látható volt. Megkérdezte tőle, hogy kicsoda és hogyan került ide.

Megkezdte a *káderes*zést.

A műszer egyik lábán a vassaru valóban sáros volt, mert Kabán januárban sár van, mikor nem fagy éppen. De ennél is lesújtóbb volt Cézár viselkedése. Minden kérdésre a legvakmerőbb nyíltsággal igazat felelt.

– Apjának mi volt a foglalkozása?

– Altábornagy a magyar királyi honvédségben – felelte elszántan, és már azzal sem törődött, ha visszaviszik abba a kaszárnyába, amelynek börtönudvarán hópelyhek hullása közben ott állt éjjel a kucsmás szovjet katona.

– Él még? – firtatta Kubovics elvtárs. Cézár szemrebbenés nélkül felelte:

– Atyám már 1941-ben meghalt óriási szerencséjére.

Kubovics szenttelenül jegyeztetett. A tisztelendő atyához fordult, aki szőke fejét ártatlanul oldalra billentve ott ácsorgott a kályha mellett.

– Magának mi volt a foglalkozása, mielőtt ide került? – ez volt rögtön az első kérdés.

– Szegény diákocská voltam. De pályámat abba kellett hagynom.

– Miért?

– Keresetemet részben hazaküldöm az anyámnak.

A volt lakatossegéd gyanús foltokat fedezett fel készülő szintvonalas térképlapunkon: a tisztelendő Vidor atya orrából lehulló cseppek nyomát.

A *káderes* közben visszatért. Valamit súgott Kubovics fülébe. Vártam, hogy most mindjárt előáll a rendőrségi gépkocsi és mindnyájunkat elvisznek, Jancsi kivételével, akinek semmi oka sincs rá, hogy ilyesmitől tartson. Bár épp aznap vettem észre, hogy táskámból most már a második ingem hiányzik.

De nem ez történt.

Váratlanul dicséretet kaptam azért, hogy a munkát határidőre el fogom végezni.

A távozókat kikísértük a gépkocsihoz. Kubovics elvtárs, mielőtt beszállt volna, hozzám fordult.

– Bírja a munkát ez a két ember? – kérdezte, és nem Jancsira volt kíváncsi.

Megnyugtattam, hogy mindketten jó erőben vannak.

– Azt a hegyes szemöldökűt kergesse meg jól, bele minden pocsolóába! – mondta. – A másíkról, a diákról pedig írásbeli jelentést kérek. Hátha fejlődésképes...

Mindnyájan megkönnyebbülten tekintettünk a távozó gépkocsi után.

Egyedül kabai tolvajunk, Jancsi volt csalódott.

Nem hozták el neki a főmérnöki kinevezést.

